

Barn som drabbas av sorg

– vad gör vi?

Förskollärares kompetens i mötet med barn i sorg

Annica Pettersson

Cecilia Rudberg

SAMMANFATTNING

Annica Pettersson & Cecilia Rudberg

Barn som drabbas av sorg – vad gör vi?**Förskollärares kompetens i mötet med barn i sorg.****Children and grief – how do we handle it?****Preschool teachers' competence on how to handle children with grief.**Antal sidor: 37

Vårt valda ämnesområde är ”barn som drabbas av sorg”. Med denna studie ville vi få en förståelse för och beskriva i vilken utsträckning förskollärare upplever sig ha kompetens att möta barn som drabbas av sorg. Vi ville också ta reda på om vi kunde se en skillnad mellan förskollärare i kommunala förskolor och fristående förskolor när det gäller denna kompetens.

För att få svar på våra frågor valde vi att studera litteratur och forskning inom ämnet. Vi genomförde telefonintervjuer för att göra ett första respondenturval och därefter gjorde vi åtta personliga intervjuer med förskollärare, fem i kommunala förskolor och tre i fristående förskolor med kristen profil.

Intervjuerna med förskollärarna visade att de flesta ansåg sig ha fått någon form av kompetensutveckling, men ville ha vidare utbildning i ämnet. Förskollärarna hade skilda erfarenheter, ansåg att deras främsta roll när ett barn drabbas av sorg är att finnas till hands och framhöll att den trygghet som de vanliga rutinerna på förskolan ger har stor betydelse för barnet. Vad det gällde utbildningen märkte vi ingen skillnad mellan förskollärare i kommunala och fristående förskolor, däremot lyfte de fram olika faktorer som stärker kompetensen.

Sökord: Kris, sorg, barn, förskollärare, kompetens, utbildning

PostadressVäxjö universitet
351 95 Växjö**Gatuadress**

Universitetsplatsen

Telefon

0470-70 80 00

E-post

www.vxu.se

Innehåll

1	INLEDNING	4
2	SYFTE	5
2.1	Begreppsförklaring	5
3	TEORETISK BAKGRUND	6
3.1	Kompetensens betydelse för förskollärare när det gäller att möta barn som drabbas av sorg	6
3.2	Erfarenhetens betydelse för förskollärare när det gäller att möta barn som drabbas av sorg	8
3.3	Förskollärares roll när det gäller att möta barn som drabbas av sorg	10
3.4	Teoretisk utgångspunkt	13
3.5	Förskolans läroplan, Lpfö 98	14
4	METOD	15
4.1	Metodval	15
4.2	Urval	16
4.2.1	Urval av material	16
4.2.2	Urval av respondenter	16
4.3	Genomförande	17
4.3.1	Telefonintervju och personlig intervju	17
4.3.2	Bortfall	18
4.4	Bearbetning och analys	19
4.5	Validitet	20
4.6	Reliabilitet	20
4.7	Etiska överväganden	20
4.8	Metodkritik	21
5	RESULTAT OCH ANALYS	22
5.1	Förskollärarnas kompetens i att möta barn som drabbas av sorg	22
5.1.1	Slutsats av resultat när det gäller förskollärarnas kompetens	24
5.2	Vilka erfarenheter har förskollärarna som gör att de lättare kan hantera en situation där barn drabbas av sorg?	24
5.2.1	Slutsats av resultat när det gäller förskollärarnas erfarenheter	25
5.3	Vad anser förskollärarna deras roll är när ett barn drabbas av sorg?	26
5.3.1	Förskollärarnas syn på pedagogiska arbetsmetoder	26
5.3.2	Förskollärarnas syn på stöd till familjen	27
5.3.3	Förskollärarnas syn på arbetslagets reaktioner	28
5.3.4	Förskollärarnas syn på barnens reaktioner	29
5.3.5	Slutsats av resultat när det gäller förskollärarnas roll	30
6	DISKUSSION	30
6.1	Metoddiskussion	30
6.2	Resultatdiskussion	31
6.2.1	Förskollärarnas kompetens	31
6.2.2	Förskollärarnas roll	32
6.2.3	Kan vi se någon skillnad mellan kommunala och fristående förskolor	34
6.2.4	Slutsats av diskussion	35
6.2.5	Framtida forskning	35
	REFERENSLISTA	36
	BILAGOR	

1 Inledning

Orsaken till att vi vill skriva om detta ämne är att vi i vårt arbete som barnskötare i förskolan har mött barn i sorg och känt osäkerhet i hur vi bör bemöta dem. För att få kunskap om ämnet var vi på en föreläsning i Halmstad "När ett barn dör samt barn och ungdomars sorg" och det gav oss väldigt mycket kunskap och stärkte oss i vårt arbete i förskolan. Vid det här tillfället samtalade vi om att alla som arbetar med barn borde få ta del av en sådan här utbildning. Under föreläsningdagen uttrycktes bl.a. att döden förr i tiden var en naturlig del av livet och att barnen var delaktiga i ritualerna. Intresset för ämnet växte ännu mer efter att ha läst en tidningsartikel i Aftonbladet (2007: s 28) där Ingela Mosander i en artikel skriver om Peter Barlach, som beskriver sina känslor efter sin mors död 1980 och bristen på stöd i skolan.

Jag var pestsmittad. Allas mardröm. Ingen vågade tala om det. Inte lärarna heller. Förhoppningsvis är det bättre idag.

Är det bättre idag, och hur ser stödet ut i förskolan? Genom katastrofer i samhället som t.ex. Tsunamikatastrofen i Asien har ämnet blivit mer aktuellt och det har bildats krisgrupper och gjorts upp handlingsplaner. Medias påverkan vid katastrofer i samhället gör att vi reflekterar över det som händer och döden kommer oss närmare.

I läroplanen för förskolan (Skolverket, 2006) står det att verksamheten ska präglas av omsorg om individens välbefinnande och trygghet och de barn som befinner sig i svårigheter av olika slag ska få särskilt stöd. Vad innebär det för oss förskollärare som möter barn som drabbas av sorg? Har vi de kunskaper och de erfarenheter som gör att vi kan möta barnet, familjen och överhuvudtaget hantera situationen? I en krissituation kan det uppstå förvirring och handlingsförlamning, man tänker inte rationellt och agerar mer känslomässigt.

Vi vill med detta arbete ge en förståelse för hur förskollärare tänker kring detta och hur de upplever sin kompetens i att möta barn som drabbats av sorg. Eftersom en av oss arbetar på en fristående förskola som drivs av Svenska kyrkan och den andra är anställd på en kommunal förskola, blev vi även intresserade av att se om det finns skillnader på kommunala förskolor och fristående förskolor när det gäller detta. Vi är medvetna om att människor har olika traditioner, livssyn och värderingar och att vi i förskolan möter olika uttryck för detta.

Vi hoppas att vår undersökning om möjligt kan bidra till att de olika verksamheterna kan ta lärdom av varandras erfarenheter och kompetens och att förskolans pedagoger kan få tillfälle att reflektera över och få ökad kunskap om sitt viktiga arbete i att möta barn i sorg.

2 Syfte

Vi vill med vårt arbete beskriva förskollärares upplevda kompetens i mötet med barn som drabbas av sorg. Vi vill också ta reda på om vi kan finna en skillnad mellan förskollärare i kommunala förskolor och fristående förskolor när det gäller denna kompetens.

Utifrån syftet söker vi svar på följande frågeställningar:

- I vilken utsträckning har förskollärare utbildning i att möta barn som drabbas av sorg?
- Vilka erfarenheter har förskollärare som gör att de lättare kan hantera en situation där barn drabbas av sorg?
- Vad anser förskollärarna att deras roll är när ett barn drabbas av sorg?

2.1 Begreppsförklaring

I arbetet utgår vi ifrån Wikipedias (2007) definition på *kompetens*, som innebär ”ett samlingsbegrepp för en individs förmåga att genomföra en uppgift och för att anses vara kompetent måste de tre hörnstenarna: kunskap, vilja och förmåga vara uppfylld”.

Eftersom kompetens handlar om kunskap, d.v.s. utbildning, utgår vi också från definitionen av *utbildning* som, enligt Wikipedia (2007), innebär en ”beteckning på den process där någon genom systematisk undervisning och träning i grupp skaffar sig kunskaper och färdigheter inom ett specifikt område”. Kompetensens två andra hörnstenar, vilja och förmåga, tycker vi bygger på tidigare erfarenheter och vilken roll förskollärare anser sig ha, därför utgår vi även från detta i våra frågeställningar.

När vi skriver om *kris* utgår vi från Falks (2005) definition av kris, som han menar är en reaktion av förlust av något som har ett betydande värde för den det gäller. Oavsett om de stora förändringarna är positiva eller negativa så innebär det att våra tidigare livsmönster och livsförståelser blir mer eller mindre otillräckliga. Eftersom arbetet handlar om barns krisreaktioner använder vi också definitionen där kris beskrivs som ”reaktionen på en livssituation där individens tidigare erfarenheter inte är tillräckliga för att han/hon skall kunna bemästra situationen” (Nationalencyklopedin, 2007).

I arbetet skriver vi om barn som drabbas av *sorg*. Sorg definieras som en form av traumatisk kris, och liksom i andra krisreaktioner kan fyra faser urskiljas: chock-, reaktions-, bearbetnings- och nyorienteringsfas (Nationalencyklopedin, 2007). Sorg beskrivs också som en normal och naturlig känslomässig reaktion på en förlust av något slag. (Svenska Institutet för Sorgbearbetning, 2007). Vi riktar in oss på barn som drabbas av sorg p.g.a. dödsfall av nära anhörig. Detta gör vi för att begränsa problemområdet och för att vi tillsammans med intervjupersonerna ska ha en gemensam bild av det vi samtalar om. Med *barn* menar vi barn ett till fem år (förskoleåldern).

I arbetet använder vi begreppet *fristående förskolor* och med det menar vi en förskola som drivs av annan huvudman än kommunen. Vi använder också begreppet *förskollärare* och menar då behöriga förskollärare, d.v.s. personer som har godkänd förskolläraryt utbildning.

3 Teoretisk bakgrund

I den teoretiska bakgrunden utgår vi ifrån litteratur som tar upp kompetensens betydelse, erfarenhetens betydelse samt förskollärares roll när det gäller att möta barn som drabbas av sorg. Den teoretiska utgångspunkten är Erik H Erikssons psykosociala teori utifrån Fyhr (1999) och Hwang & Nilssons (1993) beskrivningar. Vi utgår också från förskolans läroplan, Lpfö98 (Skolverket 2006).

3.1 Kompetensens betydelse för förskollärare när det gäller att möta barn som drabbas av sorg

Böge & Dige (2006) menar att ”för att visa omsorg behöver man inte vara en övermänniska, det räcker att man är medmänniska” (s 25). Men de belyser samtidigt professionens betydelse hos dem som ska möta barn i kris genom att uttrycka sig:

Du som pedagog kan vara en mycket viktig människa för ett barn i kris. Du är en professionell person som dels har betydligt fler erfarenheter av barn under en längre tid, dels har arbetat med många olika ”sorters” barn. Dina kunskaper om barns utveckling och dina pedagogiska arbetsmetoder kan vara just det som gör att barnet lyckas komma igenom en stor och traumatisk sorg (s 45).

Med grundläggande kunskaper om barns psykologiska och intellektuella utveckling, och om hur dödsfall och sorg drabbar barn, kan man som förskollärare vara ett stöd för barnet, menar Ekelund & Dahlöf (2005). Böge & Dige (2006) uttrycker vikten av pedagogens ansvar när barn är i kris och menar att ”alla som arbetar med barn vet att barnen knyter an till oss vuxna på ett nära sätt” (s 7) och detta inte minst i situationer där barnen är utsatta för svåra händelser. Författarna menar att barnen särskilt vid dessa svåra händelser har behov av gemenskap med ansvariga vuxna som de umgås med i vardagen. Bendt (1997) menar att förskolan kan vara en reträttplats för ett barn i sorg, eftersom där finns en rutin barnet känner sen innan. Det ger trygghet och det kan hjälpa barnet att få leka sig igenom det svåra, men förskollärares okunskap om sorg kan ställa till problem, uttrycker samma författare, eftersom ångesten över att konfronteras med sörjande kan göra det svårt att handla rationellt.

Genom att utforma en handlingsplan för förskolans möte med barn i sorg blir det en gemensam skyldighet att stödja den eller de vuxna som har det dagliga ansvaret för dessa barn och på så sätt försäkras man sig på ett bra sätt om att aldrig välja tystnaden eller bara se tiden an när ett barn behöver stöd och omsorg, menar Böge & Dige (2006). De säger vidare att ”beredskap är inget vi har – den måste skapas” (aa s 113), även här uttrycks vikten av att ha en struktur och en organisation som står pall för den påfrestning som den utsätts för. Genom att tillsammans formulera en handlingsplan för förskolans möte med barn i sorg blir det lite lättare att agera den dag som ”det värsta händer”, och det är betydligt bättre än att låta tillfälligheterna få styra i en kritisk situation, menar Böge & Dige (2006). I boken ”När det värsta händer” (Myndigheten för skolutveckling, 2006) uttrycker en rektor vikten av att ha varit med om processen att ta fram en krisplan, eftersom det blir ett mentalt stöd att ha tänkt till runt de här frågorna.

Böge & Dige (2006) menar att man som förskolepedagog besitter de färdigheter och redskap som behövs för att kunna vara en ansvarsfull hjälpare. Redskapen utgörs av erfarenheter och de dagliga rutiner som per automatik träder i kraft när man tröstar, löser konflikter, fostrar och skapar trygga ramar. Dessutom är man expert på att tillgodose det enskilda barnets behov och ta upp dess både starka och svaga sidor.

3.2 Erfarenhetens betydelse för förskollärare när det gäller att möta barn som drabbas av sorg

Hur vi vuxna förklarar för barnen beror på våra tidigare erfarenheter och vilken livsåskådning vi har, menar Bendt (1997) och detta påverkar hur vi samtalar med barnen. Hon uttrycker att om vi har en formulerad tro kan det vara lättare, men det är ändå viktigt att tala ett språk som barn förstår. För en troende familj kan religionen bli en källa till styrka i en svår tid, samtidigt som det är viktigt att låta barnen ha sin "himmel" i fred – att de får associera fritt utan att bli stoppade av vuxna som lägger locket på (Bendt 1997).

Foster (1990) menar att det är viktigt för barn i förskoleåldern att på ett övertygande sätt från den vuxnes sida, få veta att den döde lever vidare någon annanstans. En del föräldrar väljer att, även om de inte har någon egen religiös övertygelse ändå säga att den döde är i himlen. Eftersom barn i den här åldern har svårt att ta till sig att livet bara tar slut kan det vara bättre, anser Foster, att det för vuxna som har en materialistisk syn på döden säga "Farfar är borta, jag vet inte riktigt vart man tar vägen när man är död".

När man arbetar inom barnomsorg och skola är det viktigt att vara medveten om att man arbetar med sig själv som instrument i förhållande till barnet, menar Fahrman (1996) och säger att den vuxne speglar barnet på olika sätt och många gånger styrs den vuxne av de egna känslorna inför just det speciella barnet och vad *det* väcker inom en. Hon menar att den vuxne bör vara klar över sitt eget förhållande till olika emotionella uttryck i arbetet med barn. Ekelund & Dahlöf (2005) uttrycker även de att vår egen dödsångest och rädsla för övergivenhet blir tydlig när ett barn förlorar en förälder. De menar att om vi är nära barnet och familjen är det dessutom en personlig kris för oss själva, det privata och det professionella glider samman och det har vi som människor olika förmåga att hantera. Ångest hos vuxna över att konfronteras med ett litet barns död och den sorg det väcker kan göra det svårt att handla rationellt (Bendt, 1997). Juul & Jensen (2005) menar att barn som drabbats av sorg kan upplevas som problematiska av förskolepersonalen, men det kan i stället handla om att barnets beteende provocerar obearbetat område i den vuxnes eget liv. Om barnet kommer att anses som problematiskt eller om båda parter kommer att växa beror på den vuxnes förmåga att reflekterar över det som sker. Ekelund & Dahlöf (2005) tydliggör att alla i personalen inte behöver vara lika duktiga på att orka vara närvarande, var och en ska försöka känna efter var de egna gränserna går. Inom personalgruppen kan man inventera vem som kan tänkas klara av vad och att minst en person tar på sig att vara extra uppmärksam och närvarande för barnet.

I mötet med barn som drabbas av sorg kan vi förskollärare få ställas inför barns livsfrågor och funderingar kring döden. Bendt (1997) skriver om att barn i 4-5 årsåldern ställer existentiella frågor som t.ex. ”Varför måste någon dö? Hur känns det att dö? Vem bestämmer om någon ska dö? Vart tar man vägen efter döden? Var fanns jag innan jag föddes?” (s 75) och detta menar Bendt är grundläggande filosofiska frågor om tillvaron.

Även Fahrman (1996) skriver att många barn kan börja grubbla över livets mening i samband med ett dödsfall och menar att det naturligtvis är svårt för ett barn att finna någon förklaring när det gäller en förälders eller ett syskons död. Ett barn har ju också behov av att hitta orsaker till traumatiska händelser som skett och barnet kan vara sysselsatt under lång tid med dessa existentiella frågor, menar Fahrman. Vid dessa existentiella samtal med barnen kan den egna livssynen och religiösa tron ha betydelse och Bendt (1997) anser att det är av vikt att reflektera över sin egen tro och livsåskådning. Samma författare menar att det är viktigt för små barn att kanske för första gången i sitt liv få ställa de existentiella frågorna, just för att det kan skapa mening. Det kan vara att samtala om olika känslor, att leka begravning och om att övervinna sin oro och rädsla. Dyregrov (1999) menar att vuxna kan särskilja olika känslor men att barn behöver hjälp med att sätta ord på känslor, förstå och lära sig skilja mellan olika känslor. Detta kan vara en hjälp då barnet drabbas av sorg. Skillnaden mellan existentiella samtal och andra samtal är att de ofta berör oss djupare, de påminner oss om döden, rädslan och ensamheten, de lyfter också upp våra egna förluster och kriser till ytan igen, menar Juul & Jensen (2005) Enligt förskolans läroplan (Skolverket, 2006) ska barnen få tillfälle att reflektera över och dela sina tankar om livsfrågor.

Vuxna kan diskutera frågor om livets mening utan att något särskilt har hänt, detta kan inte små barn, hos dem är det nästan alltid en händelse som påverkar deras livssituation som utlöser dessa tankar (Björklund & Eriksson 2000). Samma författare menar att barn ofta har en ”andlig” tolkning av tillvaron, där de ser sig själva i ett större sammanhang, där allting hör ihop och någon form av gudsrelation ingår. Detta gör att de inte har något problem med att på samma gång prata både om änglar, Gud och det konkreta vardagliga. För barn är gränser oftast otydliga medan vi vuxna ofta har en tydlig gräns mellan det vi kallar verklighet och fantasi. P.g.a. detta bör vi respektera barnens tankar, lyssna och ge dem av vår egen tro, anser Björklund & Eriksson (2000). Ett sätt att öppna upp för samtal om dödens mysterium är med hjälp av påskens berättelser eftersom de handlar om liv, ondska, död och uppståndelse, menar samma författare. Men de menar också att det finns en risk att vi svarar på frågor som barnen ännu inte ställer eller att vi inte svarar alls. Vi bör försöka att lyssna efter vad det är de frågar om och bara svara på de

frågor som barnen ställer, men det är de vuxna som ska bjuda in till ett samtal, menar Böge & Dige (2006), men det kan behövas att vi flera gånger frågar om barnen vill prata med oss innan de kan lita på att vi verkligen menar det vi säger, att vi vill lyssna på något sorgligt och dela deras smärta. Juul & Jensen (2005) skriver att det i förskolan, p.g.a. barnens ålder, sällan finns behov av längre samtal, men i hög grad av de vuxnas uppmärksamhet och närvaro. Små barn fungerar ofta så att de går in och ut i sorgen, ibland med en överraskande tempoväxling, ena stunden vill de sitta i knäet och gråta i nästa är de igång och leker igen. Det enda som de vuxna behöver göra är att finnas tillhands när barnet själv behöver det, men vissa barn behöver en aktiv inbjudan från den vuxne för att kunna släppa fram sorgen.

Genom att tillsammans läsa dikter och berättelser som handlar om det som är svårt och föra ett resonemang omkring det, kan man som förskollärare hjälpa ett barn att närma sig det som är smärtsamt, menar Andersson (1995). Foster (1990) skriver om att det även är bra att läsa traditionella folksagor som inte direkt handlar om döden eftersom det där finns djup och känslomässig kunskap dold. Dessa sagor speglar verkligheten på ett symbol- och fantasiplan, de väjer inte för det onda i världen och det är alltid det goda som segrar till sist och detta ger barn som drabbats av sorg både förtröstan och hopp om att det blir bättre.

3.3 Förskollärares roll när det gäller att möta barn som drabbas av sorg

Böge & Dige (2006) vill medverka till en medvetenhet om den vuxenroll vi har, då vi i vårt aktiva yrkesliv har valt att ha ansvar för andra människors barn och Bendt (1997) anser att det finns viktiga frågor att ställa sig som pedagog i förskolan som t.ex. vad bör jag som förskollärare tänka på i mötet med ett sörjande barn och på vilket sätt kan jag hjälpa barnet att uttrycka sina känslor?

Ekelund & Dahlöf (2005) skriver också om ansvaret som pedagog i förskolan och uttrycker att det är barnen som är uppdraget när man arbetar inom förskolan. Att välmenande försöka driva familjen till att vara öppen med svåra kriser kan inte bara få en olycklig effekt för barnen, det är också ett för stort ansvar att ta på sig som pedagog, anser författarna och menar också att man som personal sällan har tid och möjlighet att möta föräldrar som har ett stort behov av att prata. Ett respektfullt förhållningssätt i kombination med de kunskaper man som förskollärare redan har om barns normala utveckling blir ett, under omständigheterna, bra stöd för familjen, skriver Ekelund & Dahlöf (2005).

Ett bra samarbete med hemmet är viktigt för att kunna ge barnet det stöd och den omsorg barnet behöver i en krissituation, menar Böge & Dige (2006). Författarna beskriver det som att ”lära känna barnets historia” och som pedagog har man först och främst ansvar för barnet, men man möter aldrig bara ett barn, utan ett barn i en familj. Därför ger de råden att ta kontakt med familjen, och när en bra relation etablerats kan man ställa frågor och berätta vad förskolan kan erbjuda i form av exempelvis ökad uppmärksamhet och omsorg om barnet. Fahrman (1996) menar att barnomsorgspersonal aldrig kan ersätta barnets föräldrar, däremot kan de utgöra ett viktigt komplement när det gäller dessa viktiga byggstenar i barnets personlighet.

Ekelund & Dahlöf (2005) skriver i en handbok från UR, om hur man som pedagog och viktig vuxen i ett barns vardag ger barnet rätt att känna sorg. De menar att personalen i förskolan kan vara ovärderlig för en familj där någon är döende eller har dött, både för barn och föräldrar. När barnen fortfarande är små finns en naturlig återkommande kontakt med familjen varje dag och man får fortfarande vara fysisk och ha barnen i knäet och trösta. ”Om ett barn är ur form, hängigt, aggressivt och varken vill äta eller vila - då vet de flesta som jobbar med barn att det är uttryck för att barnet är i kris” (Ekelund & Dahlöf, 2005: s 95). Det författarna uttrycker visar att barn som drabbas av sorg behöver ha gemenskap med de ansvarig vuxna som de umgås med i vardagen.

Hur ett barn reagerar på ett dödsfall är beroende av flera olika faktorer, menar Fahrman (1996). Dels beror det på vem det är som dör, vilken åldersfas barnet befinner sig i, vilka tidigare erfarenheter barnet har av separationer samt hur grundtryggt barnet är. Barnets sörjande påverkas också av vilka personer som finns i barnets närhet och i vilken utsträckning barnet får det känslomässiga stöd och förståelse det behöver. Fahrman (1996) skriver också om att som förskollärare måste vi ”bygga våra teorier när det gäller just detta barn för att kunna förstå det och för att kunna ha en ‘arbetshypotes’ i förhållande till barnet” (s 9). För även hon menar att på det sätt barnet blivit bemött tidigare avgör hur barnet reagerar i en krissituation, och personal inom förskolan kan bli en viktig förlösare för barnets känslor. ”Det är viktigt att våga fråga och kanske framförallt att våga se det ledsna barnet och ge sig tid att lyssna utan att tala om att allt ordnar sig. Att bara vara tillgänglig och ge barnet den tid det behöver, sår också viktiga frön för framtiden”(Fahrman 1996: s 120). Tårar är sorgens språk och det är inte farlig för barn att gråta menar Björklund & Eriksson (2000). De hävdar också att det kan bli svårt för barnet om vi hindrar det att uttrycka sin sorg. När vi möter barn är inte det viktigaste vad vi säger utan vad vi tillåter dem att visa och berätta för oss, menar Björklund & Eriksson (2000), därför att barn har en förmåga att dölja sina känslor om de inte får hjälp och tillåtelse att uttrycka dem.

Det finns inte en chans att trösta ett barn som t.ex. mist en förälder menar Ekelund & Dahlöf (2005), däremot kan vi på förskolan vara närvarande och våga se ett barn som sörjer. Många vuxna underskattar barns förmåga att förstå och uppleva i samband med sorg, eftersom barn upplever saker på ett annat sätt än vad vuxna gör. Många gånger tänker och känner små barn mer än vad de kan uttrycka i ord. De tolkar också det de upplever nu utifrån sina tidigare erfarenheter vilket kan för oss vuxna yttra sig i obegripliga beteende som t.ex. en liten flicka som blev hysterisk när hon fick feber för hon trodde att nu skulle hon också dö precis som hennes bror hade gjort (Ekvik, 1996).

Det talas ofta om att sorgen har *olika faser*, och att det finns ett slags mönster för sörjande (Bendt, 1997). Böge & Dige (2006) uttrycker att de omständigheter som rådde vid förlusten påverkar i hög grad hur barn *reagerar* när det drabbas av sorg och eftersom varje barn är unikt och varje händelse som ger upphov till sorgkänslor hos barnet är speciell, är det därför svårt att dela upp sorgreaktionerna i olika kategorier. Det viktigaste är, menar Böge & Dige (2006), att alla vuxna som har med barn att göra är uppmärksamma på förändringar i barnens beteende som kan ge anledning till oro. En konkret omsorg går ut på att skapa en atmosfär av öppenhet kring barnet så att det svåra och förvirrande kan bli något att dela med andra. Böge & Dige, (2006) betonar att man som vuxen inte ska låta sig skrämmas av att barnen reagerar då temat tas upp, utan i stället betrakta barnens reaktioner som en del av *bearbetningen* av det som skett.

Att barnen inte reagerar som vuxna kan lätt missförstås, enligt Bendt (1997), de kan bli bråkiga, syssla med annat, stänga till helt eller så leker de, för dem är leken ett utlopp, precis som riten är en slags lek för vuxna. Dyregrov (1994) menar att det i alla tider har varit viktigt med ritualer för att markera livets övergångsperioder och ritualer vid dödsfall ger oss en gemensam trygghet och hjälper oss att återupprätta stabilitet och ordning i en kaotisk tillvaro. Ett exempel Dyregrov ger är att när ett dödsfall har skett kan det ordnas en minnesstund på förskolan då det tänds ett ljus, de vuxna läser och sjunger något tillsammans med barnen. Ritualer gör inte sorgen mindre men den hjälper till att ge ett språk för det svåra och obegripliga som sorgen innebär (Björklund & Eriksson 2000).

Juul & Jensen (2005) menar också att barnet kan behöva professionell hjälp för *att komma vidare*, men uttrycker att de i det akuta skeendet sällan är hjälpta av detta. Författarna menar att barnet oftast väljer ut någon vuxen i sin närhet som det har förtroende för och som det kan dela sina tankar med, denna person kan däremot vara i behov av handledning för att kunna möta barnet på ett bra sätt. Böge & Dige (2006) belyser i sin bok "Möta barn i sorg" behovet av stödresurser men uttrycker att man inte i förväg kan veta vilka stödresurser som behövs när något

händer. En rektor i samma bok uttrycker att ”bara vetskapen att stödresurser finns om det skulle behövas skapar en trygghet i sig” (2006: s 57).

När vi försöker hjälpa någon annan är det viktigt att tänka på att vi inte kan förändra något i den andres liv men att vi kan finnas till hands, lyssna, bekräfta och erkänna den andres känslor och tankar menar Juul & Jensen (2005). ”Att trösta barn handlar nästan alltid om att våga vara tillsammans med barnet mitt i den gåtfulla verkligheten. Trösten bor i den nära relationen – inte i det vi säger” (Björklund & Eriksson 2000: s 26).

3.4 Teoretisk utgångspunkt

Erik H Erikssons psykosociala teori uttrycker vikten av samspelet mellan individen och andra människor i hennes sociala miljö. Teorin innebär att det finns åtta utvecklingsfaser, där de tre första faserna handlar om barn 0-5 år, där det i varje fas uppnås en övervägande bra eller dålig utveckling (Hwang & Nilsson, 2003). De åtta utvecklingsfaserna kännetecknas vart och ett av en speciell konflikt eller kris som måste lösas, vilket leder till att personligheterna formas på olika sätt. Första fasen omfattar de första 18 månaderna och handlar om *tillit* kontra *misstro*. Barnen lär sig att antingen lita på eller misstro andras förmåga och vilja att tillgodose deras grundläggande behov av föda, värme, skydd, närhet och kontakt. En positiv lösning av de problem som uppstår under denna fas skapar tillit hos barnen. Den skapar trygghet och tillförsikt och en känsla av att de också har något att ge till andra människor. En negativ lösning medför resignation, misstänksamhet och avvisande (Hwang & Nilsson 2003) Den andra fasen (mellan 1,5 och 3 års ålder) handlar om *autonomi* respektive *tvivel*. Här handlar det antingen om att barnet blir självständigt eller tvivlar på sin egen förmåga. Den tredje fasen (3-5 år) handlar om *initiativ* respektive *skuld*, där ett bra samspel mellan vuxna och barn skapar en stark känsla av att kunna ta initiativ vilket ger aptit och nyfikenhet på livet. Vid en negativ krislösning upplever barnet att det inte riktigt duger och känner skuld. Eriksons teori visar att barnet går igenom olika perioder ända upp i vuxen ålder (Fyhr, 1999). Enligt Erikson har barnet en uppgift att lösa i varje period eller fas, och uppgiften skall lösas i samspel med de viktigaste personerna i barnets omgivning (Fyhr, 1999) Samma författare menar också att det är avgörande för en positiv lösning att barnet får det som behövs under varje period. Uppgifterna kan få en positiv lösning (t ex grundläggande tillit) eller en negativ lösning (t ex grundläggande misstro). Om barnet av någon anledning inte får det som är viktigt just under en känslig period, kan det vara svårt att kompensera behovet senare.

Fyhr (1999) som utgår från Erik H. Eriksons teori, skriver att det är ”riskabelt att inte sörja förluster” (s 39) och menar att en bortträngd förlust inte ligger stilla utan försöker hela tiden komma upp till medvetandet igen. Hon skriver också om barndomens betydelse för vuxnas sorg och menar att de goda upplevelserna från barndomen bär vi med oss som ett psykiskt kapital, som vi kan lita på och använda oss av när vi sedan råkar ut för svårigheter. ”Det goda psykiska kapitalet”, som hon kallar det, använder vi oss av även när vi leker och har roligt, för det goda kapitalet vi fått som små kan ingen ta ifrån en och det gör att vi kan hantera upplevelser senare i livet och hon uttrycker att varje period barnet går igenom behöver olika slag av insatser från barnets omgivning (aa 1999). Även Björklund & Eriksson (2000) samt Dyregrov (1999) ger sitt stöd för detta och Dyregrov menar att ”förluster kan inverka på barnets utveckling och göra det sårbart för senare förluster” (s 57). Han menar att man som vuxen i hemmet och i förskolan kan minska riskerna för utvecklingsproblem hos barnet genom omtänksamhet och förståelse.

3.5 Förskolans läroplan, Lpfö 98

I läroplanen för förskolan (Skolverket, 2006) står det att verksamheten ska präglas av omsorg om individens välbefinnande och trygghet, de barn som befinner sig i svårigheter av olika slag ska få särskilt stöd. De ska också genom skapande aktiviteter och gestaltande lek få möjlighet att uttrycka och bearbeta sina upplevelser och känslor. ”Lek är ord och handlingar som är lustbetonade, frivilliga och på låtsas” menar Hwang & Nilsson (2003: s 171). De tar upp lekens betydelse för barns sätt att hantera sorg och menar att leken är barnets värld där de lär sig att hantera relationer, problem, konflikter och är ett sätt att bearbeta världen och få kunskaper om den. De menar också att leken är psykologiskt, pedagogiskt och socialt betydelsefull där barnen lär sig normer, roller och utvecklar identitet och självkänsla, de tränar även sin kommunikativa förmåga, sin fantasi och övar sina kroppsliga funktioner. Ekelund & Dahlöf (2005) skriver också om lekens betydelse som ett sätt att hantera oro och sorg och menar att det är barnens egen form av bearbetning. De skriver också om vuxnas förhållningssätt och menar att ett sätt för vuxna att visa att de lyssnar på barnet är att vara intresserad och tillåtande till de lekar ett barn i kris leker. ”Varje pedagog i förskola eller skola kan göra en viktig insats genom att låta barnet leka, och att leka med barnet på barnets egna villkor” (Ekelund & Dahlöf, 2005: s 103).

4 Metod

För att få svar på våra frågor om förskollärares kompetens i mötet med barn som drabbas av sorg d.v.s. utbildning, erfarenheter samt hur de då ser på sin roll som förskollärare. För att se om det finns en skillnad mellan förskollärare i kommunala förskolor och fristående förskolor när det gäller denna kompetens, har vi använt intervjuer som metod för att samla in, bearbeta och analysera det empiriska material som vi utgår ifrån i vår resultatbeskrivning. Detta avsnitt delar vi upp i metodval, urval, genomförande, bearbetning och analys, validitet och reliabilitet, etiska överväganden samt metodkritik.

4.1 Metodval

Vi använde oss av både telefonintervjuer och personliga intervjuer. Telefonintervjuer är en variant av den grundläggande formen för strukturerade intervjuer och frågandet sker då per telefon istället för direkt (Bryman, 2002). En strukturerad intervju, som ibland kallas standardiserad intervju, går ut på att en intervjuare ställer frågor till en respondent utifrån ett i förväg fastställt intervju- och frågeschema. Det betyder att varje respondent möter samma ”frågestimuli” och målet för en sådan intervju är att säkerställa att respondenternas svar kan sammanställas på ett jämförbart sätt (Bryman, 2002: s 123).

Den personliga intervjun skedde utifrån en ostrukturerad intervju (Bryman, 2002). Det innebär att intervjuaren har en uppsättning frågor som generellt kan beskrivas som ett frågeschema, men där frågornas ordningsföljd varierar. Intervjuaren har också visst utrymme för att ställa ytterligare frågor (uppföljningsfrågor) till det som uppfattas vara viktiga svar. Vi valde en kvalitativ intervjumetod också för att intervjuare och intervjupersonen är medskapare i ett samtal och för att man i samtalet bygger upp ett meningsfullt och sammanhängande resonemang om det studerade fenomenet (Patel & Davidsson, 2002).

4.2 Urval

4.2.1 Urval av material

Vi valde att använda oss av både litteratur och internetsökning efter artiklar och andra examensarbeten, för att få fram vad som tidigare finns skrivet inom detta ämne. Vi har funnit en stor mängd material, men det mesta tar upp skolans situation. De senaste åren har det dock kommit litteratur som även behandlar förskolans hantering av krissituationer. Det material vi valde såg vi som relevant för vår undersökning.

4.2.2 Urval av respondenter

Urvalet var intervjuer med förskollärare i en kommun som har både kommunala och fristående förskolor. För att få fram respondenter till vår telefonintervju tog vi fram en telefonlista över kommunens alla förskolor och ”bockade av” varannan förskola. Vi fick då fram 18 av kommunens förskolor, och detta ansåg vi vara ett lagom antal med hänsyn till den tid och möjlighet som fanns för att kunna genomföra undersökningen. Vi ringde upp dessa och fick kontakt med en förskollärare på varje förskola. Utifrån de arton förskollärarnas svar på de frågor vi ställde fick vi fram åtta förskollärare som vi gjorde personliga intervjuer med:

- Lisa, 34 år, arbetat som förskollärare i 13 år
- Stina, 37 år, arbetat som förskollärare i 15 år
- Lars, 42 år, arbetat på förskola de senaste 5 åren
- Filippa, 43 år, arbetat som förskollärare i 21 år
- Sara, 47 år, arbetat som förskollärare i 22 år
- Kristina, 47 år, arbetat inom förskolans verksamhet i 29 år
- Eva, 50 år, arbetat som förskollärare i 30 år
- Margareta, 59 år, arbetat som förskollärare i 38 år

4.3 Genomförande

Vi genomförde telefonintervjuer och personliga intervjuer med de 18 förskollärare som vi fick fram i urvalet. När telefonintervjuerna var genomförda och bearbetade kontaktade vi, per telefon, de förskollärare som var aktuella för våra personliga intervjuer och vi erbjöd oss att komma till deras förskola på en tid som passade dem, för att underlätta deras deltagande. Vi påpekade också att vi under intervjun behövde sitta ostört, och bokade in 30-60 minuters intervjutid. Intervjuerna tog kortare tid än beräknat, ca 20-30 minuter. I nära anslutning till varje intervju transkriberades intervjusamtalet. Vi var noga med att inte tappa någon information och sammanställde därefter resultatet.

Inför de personliga intervjuerna gjordes en pilotintervju med en förskollärare som inte deltog i studien. Detta för att kontrollera om frågorna fungerade i praktiken och om den som blev intervjuad förstod vad vi frågade efter. En pilotstudie används enligt Patel & Davidson (2003) som ett sätt att pröva en teknik för att samla information eller pröva en viss uppläggning och genomförs i liten skala men motsvarande den egentliga undersökningsgruppen. Efter pilotintervjun gjordes vissa justeringar, ändring av ordval och tillägg av någon ytterligare fråga.

Vi utarbetade frågor till intervjun genom att fundera över vad det var vi ville ha svar på och försökte finna relativt öppna frågor som kunde leda till ett resonemang kring vår frågeställning (bilaga 2). Frågorna lämnades inte ut i förväg. Vi valde även bort att informera om syftet med studien före telefonintervjun och den personliga intervjun.

4.3.1 Telefonintervju och personlig intervju

I ett första skede valde vi att göra en telefonintervju med fyra fristående förskolor (tre kristna och ett föräldrakooperativ utan kristen inriktning) och fjorton kommunala förskolor. Vi började med att ringa till 9 förskolor var för samtal med en förskollärare och vi valde att anteckna de muntliga svaren under intervjun. Som hjälp under samtalet hade vi ett intervjusamtalsunderlag (bilaga 1). Eftersom vi ringde upp ett antal förskolor, ville vi uttrycka oss på samma sätt och ha ungefärlig struktur på samtalet. Av det skälet var frågorna korta och respondenterna behövde egentligen bara svara ja eller nej. I slutet av telefonintervjun frågade vi även om respondenten var villig att ställa upp på en djupgående personlig intervju om det blev aktuellt. Vi betonade att vi såg deras bidrag som viktigt för vårt arbete.

I den personliga intervjun, som vi avsåg att analysera, användes bandspelare. Transkribering av intervjusamtalet gjordes direkt därefter (Bryman, 2002). Både när vi tog den andra telefonkontakten med de utvalda förskollärarna, och i det brev som lämnades före intervjun (se bilaga 3) uttryckte vi att inspelning av samtalet skulle ske. Kanske skulle någon av respondenterna önska att inte bli inspelad. Var det en förskola som trots det var intressant för vår studie, kunde vi göra anteckningar eller lämna skriftliga frågor istället. Detta blev inte nödvändigt då alla tillfrågade valde att spelas in på band.

Vi besökte respondenterna på deras förskolor och de fick själva välja var det var lämpligt att genomföra intervjun. Vi lät respondenterna tala fritt och beskriva exempel utifrån de öppna frågor vi hade utarbetat för att få ett resonemang kring ämnet. Vi lät också respondenterna avrunda samtalet genom att vi frågade om de hade något mer att tillägga (se bilaga 1).

4.3.2 Bortfall

Efter genomförandet av de arton telefonintervjuerna fick vi ett externt bortfall av tre förskollärare. Detta p.g.a. att det på en förskola (föräldrakooperativ) inte fanns någon förskollärare anställd och att de andra två förskollärarna inte var villiga att ställa upp på en personlig intervju, detta innebar att det blev femton förskollärare kvar varav tre från fristående förskolor i kristen regi. Vi fick inget internt bortfall eftersom respondenterna svarade på alla våra frågor.

4.4 Bearbetning och analys

Utifrån bearbetningen av telefonintervjuerna gjordes en första sammanställning utifrån våra undersökningsfrågor. Se tabell 1 nedan:

Tabell 1 Förskollärarnas svar vid telefonintervjuerna

Frågor:	15 förskolor			
	Kommunala förskolor:		Fristående förskolor:	
	ja	nej	ja	nej
Har du i ditt arbete mött barn som drabbats av sorg p.g.a. dödsfall?	5	7	3	0
Togs detta ämne upp under din förskollärareutbildning?	5	7	2	1
Har du fått annan kompetensutveckling i ämnet?	2	10	2	1

Av de femton förskolorna valde vi först ut de förskollärare som hade erfarenhet av barn som drabbats av sorg och som genom sina svar visade att de hade fått utbildning, kompetensutveckling eller arbetade aktivt med att utforma rutiner omkring detta. Då vi såg att urvalet blev för tunt valde vi att även ta med de förskollärare som inte ansåg sig ha fått någon form av kompetensutveckling eller inte ansåg sig insatt i ämnet. Detta gjorde vi också för att vidga perspektivet och få en bredare syn på vad brist på/ökad kunskap kan innebära för att kunna hantera en situation då ett barn drabbas av sorg. Då kom vi fram till åtta förskollärare, varav tre arbetade på fristående förskolor i kristen regi. Vi delade upp dessa mellan oss, d.v.s. fyra var.

Efter att vi hade gjort de personliga intervjuerna gick vi först igenom och sammanställde resultatet var för sig och sedan gick vi flera gånger igenom materialet för att finna gemensamma mönster och variationer i respondenternas svar för att gemensamt komma fram till ett resultat och detta genomförde vi under två veckors tid.

I resultatbeskrivningen utgick vi från frågeställningarna i syftet och delade upp vårt resultat under tre rubriker. Vi valde att skriva ihop resultat och analys i enlighet med Patel & Davidsons (2003) synpunkter, där resultatbeskrivning, tolkning och citat från respondenterna vävs samman.

Vi letade efter slående citat i respondenternas svar som kunde representera innehållet i resultatet. Vi ser inte citaten som ”bevis” för något utan uttalar oss bara för den här gruppen, d.v.s. citaten får synliggöra respondenternas förhållningssätt och tankar.

4.5 Validitet

Patel & Davidsson (2003: s 98) beskriver begreppet validitet med att ”veta att vi undersöker det vi avser att undersöka”. Av de intervjuer vi gjort tycker vi att vi kan utläsa respondenternas synpunkter utifrån våra frågeställningar d.v.s. vi har fått svar på det vi frågade efter och ville ta reda på. För att få en ökad förståelse kunde vi ha haft fler följdfrågor, intervjuat fler förskollärare på ett större geografiskt område, så vår validitet är enbart utifrån de respondenter och frågor som ingått i arbetet.

4.6 Reliabilitet

Patel & Davidsson (2003) beskriver begreppet reliabilitet som tillförlitlighet. Om man ser till sammanhanget där vår undersökning är gjord så är reliabiliteten bra. För att det ska bli ett mätsäkert resultat skulle det behövas fler intervjuer på fler förskolor under ett större geografiskt område. Vår reliabilitet gäller endast utifrån de intervjuer vi gjort och visar inte ett hundra procentigt resultat för landets alla förskollärare och alla förskolor, kommunala som fristående med kristen inriktning.

4.7 Etiska överväganden

Enligt Vetenskapsrådet (2007) och Bryman (2006), skall etiska principer som informationskravet och konfidentialitetskravet framhållas, vilket innebar att vi var noga med att tala om att respondentens deltagande var frivilligt. Både vid första telefonintervjun, vid andra telefonkontakten och i det brev respondenterna fick före intervjun, talade vi om att intervjun var konfidentiell, d.v.s. att det bara är vi som intervjuar som vet vem vi har intervjuat. I brevet uttrycktes att i rapporten kommer intervjuade personer att omnämnas med fingerade namn. Detta gjorde vi eftersom vi som metod valde telefonintervjuer och personliga intervjuer av verksamma förskollärare och att de i intervjun ger oss information om verksamheten, de berörda barnen och deras familjer. I rapporten använder vi fingerade namn och redovisar respondenternas yrkesverksamma år för att visa på hur lång professionell erfarenhet de har.

4.8 Metodkritik

Den personliga intervjun såg vi som viktig eftersom vi då fick personlig kontakt och kunde med hjälp av underfrågor få fram mer utförliga svar och tankar än om vi bara hade skickat ut ett frågeformulär. Det blev en här- och nusituation, som gjorde att vi fick direkta svar från de respondenter som var utvalda. Eftersom intervjuformen sågs som ostrukturerad så hade vi underfrågor (se bilaga 2) för att det skulle bli ett samtal där båda parter var medskapare. Hade vi skickat ut enkätintervjuer med fasta frågor, tror vi att vi fått snävare svar men samlat in fler intervjuer från ett större geografiskt område.

Att ha telefonintervjuer var ett bra sätt för att på kort tid nå ett tillräckligt stort antal respondenter till vår undersökning. Vi ansåg att det i ett första skede skulle ta för lång tid att personligen träffa varje respondent.

Det var värdefullt att spela in de personliga intervjuerna på band men vi upptäckte när vi hade stängt av bandspelaren att respondenterna hade mer att säga och att vi då gick miste om den informationen. Fördelen var att vi kunde koncentrera oss på samtalet. Respondenterna tyckte att det var positivt att vi kom till deras arbetsplats, däremot upplevde vi att vissa rum inte var så lämpliga eftersom det förekom störningar av olika slag och det kan ha påverkat samtalet.

Att vi inte i förväg talade om syftet med studien och inte lämnade ut frågorna till respondenterna berodde på att vi ville ha deras spontana och personliga tankar, utan någon påverkan utifrån.

5 Resultat och analys

5.1 Förskollärarnas kompetens i att möta barn som drabbas av sorg

De flesta respondenterna kopplade frågan om deras kompetens till den utbildning de har fått.

Jag har alltså ingen... utbildning eller någon extra kurs eller någonting sånt utan det är det man berörde under förskollärareutbildningen då (Stina).

I vår telefonintervju framgick det att för sju av de femton intervjuade togs detta ämne upp under förskollärareutbildningen. Fyra stycken har fått annan kompetensutveckling i ämnet, det förekom att någon har gått en kursdag, någon annan hade gjort specialarbete om det på barnskötarutbildningen och två är delaktiga i utformning av krispärm. Enligt Wikipedias (2007) begreppsdefinition handlar kompetens om både kunskap, vilja och förmåga. De som har krispärm och handlingsplan såg detta som ett stöd för kompetensen.

På sex av de intervjuade förskolorna har de krispärm, fem av respondenterna säger att de inte har varit delaktiga i utformningen och en har varit det. På två förskolor håller man på att utarbeta en krispärm med handlingsplan, där en respondent säger sig vara delaktig och den andra respondenten säger sig inte vara det. Två understryker vikten av att alla är väl insatta i pärmen och en av dem tycker det är viktigt att alla i arbetslaget är delaktiga i dess utformning.

Man kan ju jobba fram det tillsammans, man kan ju inte bara göra ett färdigt dokument och lägga fram det, tror jag inte. För man måste jobba med det så att det blir... förankrat i personalgruppen (Lars).

Detta menar även Böge & Dige (2006), att det underlättar agerandet vid en krissituation om arbetslaget tillsammans har formulerat en handlingsplan. Att ha varit med och tagit fram en krisplan är en viktig process och det blir ett mentalt stöd att ha tänkt till runt de här frågorna (Myndigheten för skolutveckling, 2006).

Alla förskolor har möjlighet att koppla in professionell hjälp vid behov, såsom specialpedagog, psykolog, präst, pastor, diakon, kurator och själavårdare. På de fristående förskolorna nämner respondenterna att den kontakt de har med präster och pastorer i vardagen gör att de känner ett stort stöd när en krissituation uppstår. Juul & Jensen (2005) menar att barnet kan behöva professionell hjälp för att komma vidare, men att i det akuta skeendet är de sällan hjälpta av detta, eftersom de då oftast väljer någon vuxen i sin närhet som de har förtroende för. Men denna person kan däremot vara i behov av handledning för att kunna möta barnet på ett bra sätt (Juul & Jensen 2005) och detta hade respondenterna och deras förskolor möjlighet till.

När respondenterna beskriver sin kompetens säger sig en av dem ha kompetens men uttrycker samtidigt att ”det är svårt”. Sex respondenter anser sig inte ha tillräcklig kompetens att hantera en krissituation. En vet inte vilken kompetens hon egentligen besitter, eftersom det enligt henne kan vara svårt att veta hur man reagerar i kris.

En respondent säger sig ha viktig livserfarenhet som stärker kompetensen. En annan, som arbetar på en fristående förskola, tror att arbetslagets gemensamma kompetens och tro gör att de kan hantera en krissituation. Har vi en formulerad tro kan det vara lättare, menar också Bendt (1997), att religionen kan bli en källa till styrka i en svår tid.

För att utveckla kompetensen nämner respondenterna kurser, grundutbildning i krishantering och sorgbearbetning, föreläsningar, litteraturläsning i ämnet och ta del av andras erfarenheter. Fem respondenter tycker att det ska ingå i lärarutbildningen, eftersom de tror att de kanske någon gång under sitt yrkesverksamma liv stöter på det. Sara uttrycker det så här:

Kurser och övrig kompetensutveckling skulle inte skada. Det skulle vara bra att få in detta i lärarutbildningen överhuvudtaget. Man kan inte gå igenom ett arbetsliv utan att möta detta, och då är det bra att kunna hantera det.

En respondent ansåg att det går att söka kunskap när en krissituation väl uppstår och två respondenter uttryckte vikten av att både ha utbildning och erfarenhet.

Det är liksom inte bara att ta för givet att ”man vet”, för det vet man inte när man har gått en utbildning utan att ha någon erfarenhet (Margareta).

En av respondenterna uttryckte att det vore bra att veta hur barn reagerar när de drabbas av sorg och att få verktyg för att hjälpa dem. Detta stärks av Böge & Diges (2006) påstående om att man som pedagog och professionell är en viktig människa för ett barn i kris eftersom pedagogens kunskaper om barns utveckling och pedagogiska arbetsmetoder kan vara just det som gör att barnet lyckas komma igenom en stor och traumatisk sorg.

5.1.1 Slutsats av resultat när det gäller förskollärarnas kompetens

Sammanfattningsvis ansåg sig de flesta, men inte alla, respondenter ha fått någon form av kompetensutveckling när det gäller att möta barn som drabbas av sorg, främst tänker de på sin förskolläraryr utbildning men även andra kurser. Livserfarenhet och gemensam tro nämns som faktorer som stärker kompetensen. Några känner stöd i att ha en handlingsplan och professionell hjälp att ta till i krissituationer. En respondent på en fristående förskola uttrycker att styrkan i att ha en gemensam tro gör att de hanterar en krissituation på ett bra sätt. Flera uttrycker att de vill ha utökad utbildning i ämnet, t.ex. på lärarutbildningen, eftersom de anser att kompetensen inte är tillräcklig. Vikten av att både ha erfarenhet och utbildning uttrycks, men också att det räcker långt med att vara medmänniska.

5.2 Vilka erfarenheter har förskollärarna som gör att de lättare kan hantera en situation där barn drabbas av sorg?

Alla respondenter hade olika erfarenheter av att möta barn i sorg. Fem av dem berättade om situationer där barnet mist sin pappa, ett barn på en förskola dog och syskonet gick på andra avdelningen, ett barn hade mist sitt nyfödda syskon, några hade mist mor- och farföräldrar.

Alla hade privata erfarenheter av sorgebearbetning som de tyckte att de hade nytta av i sin profession. Två respondenter nämner att man kanske inte vet hur man reagerar i krissituationer.

Man vet ju inte själv heller hur man reagerar heller i olika situationer, om man är stark/just om man hamnar i chock det är ju väldigt olika (Lisa).

Fahrman (1996) menar att när man arbetar inom barnomsorgen är det viktigt att vara medveten om att man arbetar med sig själv som instrument i förhållande till barnet och att vara klar över sitt eget förhållande till olika emotionella uttryck.

Spontant, på barnens initiativ tar förskollärarna upp existentiella frågor.

Ja, det kommer ju spontant, det kan komma om det kanske är nått djur som har dött eller är sjukt eller så, det kan ju komma ofta och det kan komma sällan och då tar man ju upp det (Eva).

På de fristående förskolorna planeras samlingar där dessa frågor ingår. Någon respondent funderade på om barnen på småbarnsavdelning var för små för dessa frågor. Värdegrundsfrågor arbetas det aktivt med på alla förskolor. I förskolans läroplan (Skolverket, 2006) står det att ”barnen ska få tillfälle att reflektera över och dela sina tankar om livsfrågor” (s 4) och Juul &

Jensen (2005) menar att existentiella samtal skiljer sig från andra samtal genom att de ofta berör oss djupare, de påminner oss om döden, rädslan och ensamheten. I 4-5 årsåldern ställer barnet existentiella frågor och grundläggande filosofiska frågor om tillvaron (Bendt, 1997) och Fahrman (1996) skriver om att många barn kan börja grubbla över livets mening i samband med ett dödsfall och kan vara sysselsatta under lång tid med dessa existentiella frågor.

Hälften av respondenterna säger att de någon gång läser barnböcker med tema döden. Två av respondenterna nämner naturen som grund för samtal i ämnet. Lars beskriver det som

... liksom när hösten kommer då försvinner livet i naturen, sen uppstår nåt nytt till våren, då kan man prata om liv och död, man kan komma in på det vid såna tillfällen.

Alla respondenter tar mer eller mindre upp de kristna högtiderna. De fristående förskolorna pratar i större utsträckning om det kristna budskapet vid helgerna.

Vi uppmärksammar påsken och påskens budskap, då kommer man ju in på döden faktiskt och då kan det ju bli naturligt, ett sätt man kan prata om döden Vid allhelgona pratar man om änglar istället för dödsallar (Lars).

Björklund & Eriksson (2000) tar även de upp påskens berättelser som ett sätt att öppna upp för samtal om liv och död.

5.2.1 Slutsats av resultat när det gäller förskollärarnas erfarenheter

Sammanfattningsvis kan sägas att samtliga respondenter har skilda erfarenheter, både privata och professionella, som gör att de anser sig ha lättare att hantera en situation där barn drabbas av sorg. De flesta respondenter läser böcker tillsammans med barnen med döden som tema. Annars ser det olika ut hur respondenterna samtalar med barnen om existentiella och värdegrundsfrågor, på de fristående förskolorna är det vanligare med existentiella samtal utifrån det kristna budskapet på samlingar medan fler respondenter annars uttryckte att samtal om liv och död tas upp utifrån barnens egna initiativ.

5.3 Vad anser förskollärarna deras roll är när ett barn drabbas av sorg?

Respondenterna uttrycker att deras roll när ett barn drabbas av sorg är att finnas till hands, att vara en medmänniska, ”våga finnas nära” de drabbade, stötta både barnet och familjen, ge lite extra till barnet, ge barnet tid, ge fysiskt kontakt, ge trygghet, samtala med barnet, våga fråga på ett inte påträngande sätt, inte förklara det barnet inte förstår, låta barnet var mer tid på förskolan vid behov, vara den ”naturliga” vardagen för barnet, möta barnet som den individ det är, sänka kraven, bekräfta, ge tillfälle till lek, att få ha roligt en stund.

Tryggheten har dom ju här om det är kaos just hemma om det händer runt familjen, för det är ju väldigt viktigt att man finns tillhands just i såna situationer (Lisa).

Både Ekelund & Dahlöf (2005) och Böge & Dige (2006) talar om att personal i förskolan är en viktig del av barnens vardag och därmed kan ge barnen rätt att känna sorg. Eftersom barnen är små knyter de an till de vuxna på ett nära sätt och man får fortfarande vara fysiskt nära och ha barnet i knäet för att trösta. Böge & Dige (2006) skriver också om att förskolepedagoger är experter på att möta det enskilda barnet och att de har erfarenheter och de dagliga rutinerna till sin hjälp för att kunna vara en ansvarsfull hjälpare som tröstar, löser konflikter, fostrar och skapar trygga ramar.

5.3.1 Förskollärarnas syn på pedagogiska arbetsmetoder

Respondenterna använde sig av olika pedagogiska arbetsmetoder till hjälp i sin roll. Här tänkte flera av respondenterna på samtalet med barnen. En respondent nämnde att prata med barnet om vad det tror händer sen och att ta tag i samtalet när det kommer upp.

Att man tillåter dem att berätta om det är nånting/.../att man tar tag i det samtalet just när det kommer (Filippa).

En annan tänkte på att använda djur eller dockor som hjälp.

När hon lekte, så hade hon dockorna på soffan, så dog dom, så satte hon upp dom på ryggstödet, och så lekte hon lite med dem och så dog nästa och då åkte den upp på ryggstödet, och så nästa... och jag liksom, bara registrerade, det är ju hennes sätt att bearbeta att gammelmormor har dött (Margareta).

Böcker och läsning används på flera förskolor som en arbetsmetod. På några förskolor används inte barnlitteratur medvetet i detta sammanhang men respondenterna såg ändå vikten av det. Några respondenter nämnde även dramatiseringar, måla, rita och samlingar som sätt att bearbeta. Detta stämmer överens med det som står i förskolans läroplan (Skolverket, 2006) att barnen genom skapande aktiviteter och gestaltande lek ska få möjlighet att uttrycka och bearbeta sina upplevelser och känslor.

Först efter att vi, för några av respondenterna, nämnt lek, skapande och drama som exempel var det självklart för dem att det var viktiga sätt för barnen att kunna bearbeta det som hänt. Hwang & Nilsson (2003) skriver att leken i både psykologiskt och pedagogisk bemärkelse hjälper barnen att tolka sin omvärld. Två respondenter uttryckte hur viktigt det är för barnen att bearbeta en förlust, för att slippa må dåligt längre fram i livet. Lars uttrycker det som att:

Kan man prata om det och kunna uttrycka det så bearbetar man ju det, för annars så trycker, det kan ju hållas nertryckt i tio-tjugo år och sen kommer det fram när dom kanske är tonåringar istället och då kan det ju verkligen slå slint istället, för då har det ju varit nertryckt så länge.

En respondent funderade på om barn på två år är för små för att bearbeta i lek och skapande. Två respondenter såg inte att barnen, i de berättade händelserna, bearbetade sorg på förskolan, men trodde att de gjorde det hemma på olika sätt. Att se och möta individen var viktigt och nämndes av två förskollärare. En respondent tyckte att metoden får anpassas efter vad som har drabbat barnet.

5.3.2 Förskollärarnas syn på stöd till familjen

Alla respondenter upplevde att de kunde vara ett stöd för föräldrarna. De ansåg att stödet kunde bestå i; att prata, gå hem till familjen, ha daglig kontakt en period, erbjuda familjen extra tid för barnet på förskolan och att ta sig tid.

... dels erbjuder man ju barnet att vara här längre tid, utan att dom behöver känna eller tänka att dom är en belastning eller går utanför. Vi finns ju tillhands så att är det någon förälder som behöver sätta sig ner med en personal och berätta och gråta färdigt så...rycker vi ju automatiskt in och tar barngruppen åt dom andra (Margareta).

Två av respondenterna på de fristående förskolorna uttryckte att de kunde samtala med familjen utifrån en kristen livssyn. Stina förklarar:

... så då har det blivit naturligt att prata med oss med. Så det har jag känt att vi har fått ta då, vara stöd för föräldrarna.

Ekelund & Dahlöf (2005) uttrycker att det är barnet som är uppdraget när man arbetar inom förskolan och Böge & Dige (2006) menar att förskolläraren kan erbjuda ökad uppmärksamhet och omsorg om barnet men inte ställa upp som samtalspartner åt de vuxna i någon vidare bemärkelse, men ändå vara medveten om att det inte bara är ett barn vi möter utan ett barn i en familj.

Fem av respondenterna uttryckte att de hade en bra kontakt med familjen innan händelsen, detta sågs som positivt och underlättade samtal och stöd. Någon respondent uttryckte att kontakten med föräldrarna bör hållas på en lagom nivå, detta för att inte tappa sin professionalitet.

En respondent menade att det var bättre att prata som vanligt med den drabbade och kanske säga något dumt, än att inte säga något alls.

Så egentligen är det nog det bästa och bara prata som vanligt och så märker man väl vad som går hem eller inte (Eva).

En respondent menade att det var viktigt att barnet får vara med i samtalet och inte bara de vuxna, eftersom barn hör och förstår mer än man tror. Även Ekvik (1996) är inne på denna tanke när han säger att små barn tänker och känner många gånger mer än vad de kan uttrycka, vilket får till följd att många vuxna underskattar barns förmåga att förstå och uppleva i samband med sorg.

5.3.3 Förskollärarnas syn på arbetslagets reaktioner

Vid händelserna som beskrevs i intervjuerna nämndes att arbetslagets reaktioner var olika. Det fanns behov av att prata, att gråta och de nämnde känslor som maktlöshet, osäkerhet, jobbigt, bestörtning, chock, ”inte så stort” och sorgligt. Flera respondenter uttryckte vikten av att träffas och prata innan mötet med familjen. Den respondent som inte fått den möjligheten vid en händelse, upplevde det då som svårt att möta de drabbade på förskolan. Flera respondenter ansåg även att det var viktigt med stöd från rektor/föreståndare. Kristina berättade:

... så vi satt där den kvällen och pratade så det var jättebra, det gjorde hon [rektorn; vår anm.] helt rätt som samlade ihop oss den kvällen. Så vi fick en chans att bearbeta och bestämma vem som skulle gå hem till föräldrarna dan efter.

5.3.4 Förskollärarnas syn på barnens reaktioner

En respondent var medveten om att det finns faser för det drabbade barnet att gå igenom vid en kris.

Det följer inget givet mönster, det finns visserligen faser, men det finns inget jättegivet (Stina).

Gemensamt för samtliga händelser är att barnen pratade om det som hänt, de tog det naturligt och ställde frågor och respondenterna svarade på det barnen tog upp.

... och då fick man berätta, men man berättade bara vad dom frågade efter, och inte mer (Eva).

De minsta barnen visade ingen särskild reaktion. Bendt (1997) menar att det finns ett slags mönster med olika faser som sörjande går igenom och Böge & Dige (2006) uttrycker att det är svårt att dela in barns sorg i olika kategorier eftersom barn påverkas mycket av omständigheterna kring förlusten, men det viktigaste är att de vuxna runt barnet är uppmärksamma på förändringar i barnets beteende som kan ge upphov till oro.

Två av respondenterna berättade att de efter händelserna samlat barnen i samlingsringen och pratat om händelsen, vid ena tillfället hade en flicka själv fått berätta om det som drabbat henne. Lars säger:

... kunde prata med barnen om himlen, det blir naturligt eftersom man är en kristen förskola.

Lisa beskriver en händelse:

... samlade alla barnen i ringen, tände ljus och den här flickan fick berätta lite VAD det var som hade hänt.

På en förskola ansåg mamman att allt skulle vara som vanligt, men tog barnen själva upp det så pratade de om det. På en förskola tänkte de ha en andakt med prästen men eftersom det dröjde innan barnet kom tillbaka till förskolan blev det inte av. Dyregrov (1994) menar att det är viktigt med ritualer när någon i barngruppen drabbas av sorg, t.ex. tända ett ljus och sjunga något tillsammans. Ritualer minskar inte sorgen men den ger ett språk för det svåra och obegripliga som har hänt, menar Björklund & Eriksson (2000).

5.3.5 Slutsats av resultat när det gäller förskollärarnas roll

Sammanfattningsvis kan sägas att respondenterna anser att deras roll när ett barn drabbas av sorg är att finnas till hands och vara nära barnet. De framhåller att den trygghet som de vanliga rutinerna på förskolan ger har stor betydelse för barnet. De har möjlighet att använda sig av de pedagogiska arbetsmetoder som präglar förskolans vardag för att hjälpa ett barn som drabbats av sorg. Alla känner också att de får vara ett stöd för föräldrarna. De flesta anser att det är viktigt att svara på det som barnen frågar om och inte mer. På två av de fristående förskolorna samtalande de med familjerna utifrån en kristen livssyn.

6 Diskussion

I inledningen ställer vi oss frågan: ”Är det bättre idag?” när det gäller förskollärares kompetens att möta barn som drabbas av sorg. I vårt syfte ställer vi oss också frågan om vi kan se en skillnad mellan förskollärare i kommunala och fristående förskolor när det gäller denna kompetens. Vi kommer nedan att föra en diskussion om våra resultat och koppla dessa till tidigare litteratur och detta kommer vi att föra samman med våra egna åsikter och tankar.

6.1 Metoddiskussion

Vi tycker att vårt genomförande av arbetet har gått bra, vi har delat upp arbetet mellan oss och träffats med jämna mellanrum för att sammanställa det vi gjort. Vi har sett det som positivt att vara två för att dela tankar och föra arbetet framåt. Utifrån det vi ville undersöka har vårt metodval fungerat bra, vi tycker att vi har fått svar på våra frågeställningar som till viss del reviderades under arbetets gång. Vårt empiriska material har varit tillräckligt för att sammanställa resultatet men vid någon fråga kunde vi ha haft någon ytterligare underfråga för att få en djupare infallsvinkel. Vi upplevde att vi fick ett tydligt samband mellan det teoretiska perspektivet, respondenternas uttalande och våra egna tankar. En fördel är den personliga kontakten vi haft både i telefonintervjuer och personliga intervjuer, istället för att ha enkäter. Vi såg det positivt att utgå från ett samtal och möjligheten att ställa följdfrågor.

Vi är medvetna om att våra personliga åsikter kan ha påverkat analysen av resultatet men vi har försökt att vara neutrala och inte avsiktligt påverkat intervjupersoner och resultat.

6.2 Resultatdiskussion

6.2.1 Förskollärarnas kompetens

När det gäller förskollärares kompetens i att möta barn som drabbas av sorg har vi sett att de flesta respondenter har fått någon form av kompetensutveckling. Det var däremot inte många som hade fått kunskap om ämnet under förskolläraryrket, men de flesta ansåg att det behövdes. Enligt Wikipedias (2007) definition av utbildningsbegreppet, blir utbildning viktigt eftersom det skapar kunskaper och färdigheter. Eftersom kriser uppmärksammas mer i dagens samhälle och respondenter uttryckte att de kanske någon gång under sitt yrkesverksamma liv stöter på barn som drabbas av sorg, tycker även vi att kunskaper om detta är viktigt och vi själva har saknat detta i vår förskolläraryrket.

Många kopplade kompetens till utbildning, de hade svårt att se att även andra erfarenheter har betydelse för kompetensen. I Wikipedias definition av kompetens talas det om tre hörnstenar; kunskap, vilja och förmåga och utifrån den definitionen anser vi att erfarenheter kan innehålla fler faktorer som gör att viljan och förmågan ska kunna uppstå. Först efter att vi nämnt andra erfarenheter som respondenterna fick reflektera över t.ex. privata livserfarenheter, tidigare händelser på förskolan och om att ha stöd av krispärm och professionell hjälp, såg även de detta som viktig kompetens att ha stöd av i en krissituation.

Några av respondenterna sa sig känna trygghet i att ha en krispärm att luta sig mot och detta stödjer även Böge & Dige (2006) som menar att vetskapen om att stödresurser finns skapar en trygghet i sig. Vi anser att enbart ha en krispärm på förskolan inte direkt stärker kompetensen, utan det är att ha varit delaktig i processen, att ha tagit fram denna, som stärker. Detta finner vi stöd i hos Böge & Dige (2006), Myndigheten för skolutveckling (2006) och även en respondent uttrycker vikten av detta.

Att ha talat om existentiella- och värdegrundsfrågor med barnen anser vi är en viktig förberedelse, inför eventuella krissituationer, som stärker kompetensen. Bendt (1997) anser att det är av vikt att även vi vuxna reflekterar över tro och livsåskådningsfrågor. Hur vi vuxna förklarar för barnen beror på våra tidigare erfarenheter menar samma författare och vi tycker att p.g.a. detta bör man som förskollärare vara medveten om att samtal med barnen påverkas av de erfarenheter man bär på. Många respondenter uttryckte att de samtalade om värdegrundsfrågor, t.ex. hur vi ska vara mot varandra, men existentiella frågor hade de svårare att förstå vad det innebar. Vi reagerade på detta eftersom Bendt (1997) och Fahrman (1996) menar att barn i fyra-

femårsåldern ställer existentiella frågor och funderar över livets mening. Kan det vara så att förskollärarna svarar på barnens frågor men inte är medvetna om att det handlar om existentiella samtal?

Litteratur om döden använder flera av respondenterna som ett sätt att komma in på existentiella frågor. Vi håller med Andersson (1995) och respondenterna att det är bra att läsa tillsammans med barnen för att öppna upp för frågor som kan vara svåra att samtala om. Vi tycker också att det är värdefullt för barn som drabbats av sorg att läsa traditionella folksagor som Foster (1990) skriver om, eftersom de på ett symboliskt sätt handlar om det onda i världen men att det goda alltid segrar till sist.

6.2.2 Förskollärarnas roll

När det gäller förskollärarnas roll anser respondenterna att det viktigaste är att finns till hands och stå för den trygghet som rutinerna på förskolan ger. Först såg de inte vilka pedagogiska arbetsmetoder förskolan har att erbjuda ett barn som drabbats av sorg. När vi sedan ställde en följdfråga angående detta insåg respondenterna möjligheterna med t.ex. lek, skapande och litteratur. Vi ser genom respondenternas uttalanden att förskolor egentligen har tillgång till material och metoder att erbjuda barn att bearbeta sin sorg med, men de är inte medvetna om detta. Därför tror vi att förskollärare genom utbildning kan lära sig att använda de pedagogiska arbetsmetoderna på ett mer medvetet sätt. Vårt uppdrag i förskolans läroplan (Skolverket, 2006) är att ge barnen möjligheter att uttrycka sina upplevelser i skapande aktiviteter och gestaltande lek. Vi finner även stöd hos Ekelund & Dahlöf (2005) som tar upp lekens betydelse som ett sätt att hantera oro och sorg. Vi anser att detta gäller alla barn i förskolan, även de allra minsta. En respondent hade funderingar över om barn på två år är för små för att bearbeta i lek och skapande. I förskolans läroplan (Skolverket, 2006) står det också om lekens betydelse och det som står i läroplanen gäller för alla barn 1 till 5 år, därför anser vi att barn som är 2 år inte är för små för att bearbeta upplevelser i leken.

Alla respondenter upplevde att de kunde vara ett stöd för föräldrarna i de händelser de berättade om. Detta stöd, som respondenterna talar om, är det i enlighet med vårt uppdrag eller tar de på sig ett för stort ansvar? Ekelund & Dahlöf (2005) uttrycker att det är barnet som är uppdraget i arbetet på förskolan. Stöd till viss del anser vi är bra men att bli en ”samtalspartner åt de vuxna i vidare bemärkelse” som Böge & Dige (2006) talar om tillhör inte vår roll utan här, tycker vi, att förskolan kan hänvisa till den professionella hjälp som finns att tillgå i vårt samhälle.

De flesta respondenter anser att det är viktigt att bara svara på det som barnen frågar om och inte mer. Björklund & Eriksson (2000) är inne på samma sak när de menar att vi bör lyssna efter vad barnen frågar efter och bara svara på det. Några respondenter uttrycker att barn idag får vara mer delaktiga i sorgprocessen i hemmet, tillsammans med familjen och de upplever att det inte behövs så mycket ritualer på förskolan utan i dag är det rutinerna i förskolans vardag som är det viktiga för barnet. Men Dyregrov (1994) och Björklund & Eriksson (2000) uttrycker vikten av ritualer på förskolan för att skapa en gemensam trygghet i en kaotisk tillvaro. Vi anser att ritualer inte bör hoppas över helt och hållet, utan förskollärare bör vara lyhörda för de behov som det drabbade barnet och de övriga barnen i gruppen har.

Vi tror att förskollärares roll har stor betydelse för barnets framtida utveckling. Dyregrov (1999: s 57) menar att ”förluster kan inverka på barnets utveckling och göra det sårbart för senare förluster”. Han menar att den vuxne i hemmet och i förskolan kan minska riskerna för utvecklingsproblem hos barnet genom omtänksamhet och förståelse. Vi finner även stöd för detta i Erik H Eriksson teori där insatser från barnets omgivning är mycket viktiga för att kompensera bristande behov. I resultatet i vår undersökning uttryckte också några av respondenterna (en från en kommunal förskola och en från en fristående) vikten av att barn på olika sätt får bearbeta svåra händelser för att undvika problem längre fram i livet. Detta visar att de ser sin roll som viktig och visar också vilken kompetens de besitter. Utifrån detta ser vi att förskolan kan kompensera det som barnet eventuellt inte kan få i hemmet under en kaotisk period. Vi tror som Fahrman (1996) att barnomsorgspersonal aldrig kan ersätta barnets föräldrar, men utgöra ett viktigt komplement. Barnet bygger genom goda upplevelser, som Fyhr (1999) menar är så viktigt, upp t.ex. tillit till sin omgivning istället för att känna misstro. Vi menar att om vi på förskolan gör barnets sorgearbete till en god upplevelse, genom öppenhet, har kunskap om vad sorg innebär för barn, använder oss av pedagogiska metoder, ritualer och ger dem omtänksamhet och förståelse, så kan vi hjälpa barnet sörja förlusten och att hantera upplevelser senare i livet.

6.2.3 Kan vi se någon skillnad mellan kommunala och fristående förskolor

I vårt syfte ställer vi oss frågan om vi kan se en skillnad mellan förskollärare i kommunala och fristående förskolor. Vad det gäller förskollärarnas utbildning ser vi ingen skillnad. Alla har gått förskolläraryt utbildning och alla har fått någon form av kompetensutveckling. Vi kan se att det är ovanligt att de har gått enstaka kurser i ämnet ”barns sorg”, vilket vi trodde, utifrån vår förförståelse, var vanligare på de fristående förskolorna som drivs i kristen regi och att det skulle vara en av skillnaderna på de kommunala och de fristående förskolorna. Vi kunde se att respondenterna på de fristående förskolorna kände större stöd i den professionella hjälpen de kunde få av pastor och präst, p.g.a. den närmre kontakten i vardagen. En gemensam tro kunde också vara stärkande för kompetensen ansåg en förskollärare på en fristående förskola och på två av de fristående förskolorna nämnde respondenterna att de samtalade med familjerna utifrån en kristen livssyn. Detta är några faktorer som skiljer de kommunala och de fristående förskolorna åt.

Respondenterna på de kommunala förskolorna uttryckte att de tog upp existentiella frågor spontant men på de fristående planerades samlingar omkring dessa frågor. Vi funderar på om detta gör det lättare att hanterat krissituationer? Vi kan höra på det respondenterna uttrycker att de som pratar om existentiella frågor i vardagslag har lättare att samtala med barnen om döden när det väl har hänt något, medan de som inte gör det uttrycker en osäkerhet för sådana samtal. Det står i förskollans läroplan (Skolverket, 2006) att barnen ska få ta upp och dela tankar om livsfrågor, därför tycker vi att alla förskollärare på något sätt bör ta upp detta med barnen i förskolans verksamhet.

Vi märkte på respondenterna, på de fristående förskolorna, att de kände en trygghet i sin kompetens medan respondenterna på de kommunala förskolorna uttryckte en osäkerhet i kompetensen men att de trots det kände en trygghet i att ha en krispärm att luta sig mot. Vi har sett i vår undersökning och vi har stöd av Bendt (1997) och Fahrman (1996) att olika faktorer styr upplevelsen av kompetensen. Faktorer som tidigare erfarenheter, kunskaper om att förskollärarna arbetar med sig själva som instrument och vilken livssyn de har, kan påverka hur de hanterat en krissituation. Vi tror att det är viktigt att oavsett om man arbetar som förskollärare på en kommunal eller fristående förskola, ha reflekterat över dessa faktorer.

Med tanke på ökad invandring i Sverige, som innebär kulturskillnader med olika religioner och att vi kan möta familjer utan formulerad tro, bör vi som förskollärare vara medvetna om andra sätt att se på döden och livet än det kristna. Eftersom de fristående förskolorna (p.g.a. bortfall) enbart blev representerade med förskolor i kristen regi och att ingen av respondenterna tog upp om någon annan livssyn än den kristna, har vi i jämförelsen mellan kommunala och fristående förskolor, utgått från det kristna perspektivet.

6.2.4 Slutsats av diskussion

I vår inledning uttryckte vi att döden förr i tiden var en naturlig del av livet, på 80-talet talades det knappt om det, men under de senaste åren har det åter blivit mer öppet att tala om döden och naturligt att barnen ska vara med i sorgearbetet. I vår undersökning av verksamma förskollärare har vi kommit fram till att förskollärare idag har en bra beredskap för krissituationer men de känner ändå en osäkerhet och tycker att kunskapen inte räcker till. Vi kan inte se någon större skillnad mellan förskollärare på kommunala och fristående förskolor vad det gäller kompetensen, däremot lyfter de fram olika faktorer som de upplever gör dem tryggare i mötet med ett barn som drabbats av sorg. Vi anser att vår undersökning kan vara betydelsefull och att de olika verksamheterna kan ta lärdom av varandras erfarenheter och kompetens.

6.2.5 Framtida forskning

Från början hade vi i vår undersökning tänkt utgå från förskolor med olika inriktningar, förutom kommunala, t.ex. kristna, muslimska, föräldrakooperativ, men p.g.a. bortfall och att kommunen vi gjorde vår undersökning i inte har muslimsk förskola blev detta inte aktuellt. I framtida forskning skulle det vara intressant att se hur kompetensen hos förskollärare ser ut även på förskolor med annan inriktning och annan syn på liv och död. Det skulle också vara intressant att utveckla studien med att intervjua drabbade föräldrar och få deras syn på det bemötande de fick från förskolan. Vi tror att drabbade föräldrars erfarenheter kan lära oss pedagoger mycket om hur vi i förskolan kan bemöta andra drabbade barn.

Referenslista

- Andersson, N (1995). *Att möta små barns sorg en handbok för förskolan*.
Stockholm: Rädda barnen
- Bendt, I (1997). *Ett litet barn dör – ett ögonblicks skillnad*. Stockholm: Verbum Förlag
- Björklund, L. & Eriksson B. (2000). *Barnet i mötet med livets mörka sidor*.
Stockholm: Verbum Förlag
- Bryman, A (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB
- Böge, P & Dige, J (2006). *Möta barn i sorg, handlingsplan för skola och förskola*. Stockholm:
Sveriges Utbildningsradio AB (UR)
- Dyregrov, A. (1994). *Att ta avsked, ritualer som hjälper barnet genom sorgen*. Stockholm:
Rädda barnen
- Dyregrov, A (1999). *Små barns sorg*. Stockholm: Rädda barnen
- Ekelund, G & Dahlöf, A (2005). *Skarpa lägen*. Stockholm: Sveriges Utbildningsradio AB (UR)
- Ekvik, S. (1996). *Tysta tårar När barn sörjer*. Stockholm: Verbum Förlag
- Fahrman, M (1993). *Barn i kris*. Lund: Studentlitteratur
- Fahrman, M (1996). *Barns känslomässiga utveckling*, Lund: Studentlitteratur
- Falk, B (2005). *Att vara där du är samtal med människor i kris*. Stockholm: Verbum Förlag
- Foster, S (1990). *Barn, död och sorg, Om barn i sörjande familjer*. Stockholm: Norstedts Förlag AB
- Fyhr, G (1999). *Hur man möter människor i sorg*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur
- Hwang, P & Nilsson, B (1995). *Utvecklingspsykologi*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur
- Juul, J & Jensen, H (2005). *Relationskompetens i pedagogernas värld*. Stockholm: Runa förlag
- Myndigheten för skolutveckling (2006). *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola*. Stockholm: Liber Distribution
- Patel, R & Davidsson, B (2003). *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur
- Skolverket (2006). *Läroplan för förskolan, Lpfö-98*. Stockholm: Fritzes förlag

Tidningsartiklar

Aftonbladet (2007). ”Jag stängde av sorgen i 20 år”, 2007-01-28

Internetadresser

Eriksson, P G (2007-07-08). <http://www.suntliv.nu/AFATemplates/Page.aspx?id=8720>

Nationalencyklopedin (2007-07-03). <http://databas.bib.vxu.se>

Svenska Institutet för Sorgbearbetning (2007-07-08). www.sorg.se

Vetenskapsrådet (2007-09-19). <http://www.vr.se>

Wikipedia (2007-06-29). <http://sv.wikipedia.org/wiki/Kompetens>

Telefonintervju (underlag för samtal)

Uppringd förskola: _____

Mitt namn är ..., jag är lärarstuderande och gör nu tillsammans med ... mitt examensarbete som handlar om barn i sorg.

Vi ringer nu runt till ett antal förskolor för att senare kunna göra ett urval för personliga intervjuer.

Skulle någon behörig förskollärare på er förskola kunna svara på 3 korta frågor nu direkt, via telefon?

(Kan jag ringa upp vid ett annat tillfälle?)

Intervjun kommer att vara konfidentiell, d.v.s. det är bara vi som intervjuar som vet vem vi har intervjuat. Det Ni svarar kommer jag att anteckna under tiden.

Frågor:

- Har du i ditt arbete mött barn som drabbats av sorg pga. dödsfall?

Svar: _____

- Togs detta ämne upp under din förskollärarytbildning?

Svar: _____

- Har du fått annan kompetensutveckling i detta ämne?

Svar: _____

Tack för att jag fick ställa frågorna. Nu kommer vi att göra ett urval bland de förskolor vi ringt upp och eventuellt kommer vi att höra av oss igen till er för en mer djupgående personlig intervju. Om det blir aktuellt skulle du vara villig att ställa upp på en sådan intervju, för vi ser ert bidrag som viktigt för vårt arbete?

Ja

Nej

Namn: _____

Intervjufrågor

- Hur länge har du arbetat inom förskolans verksamhet?
- Hur gammal är du?
- I telefonintervjun berättade du att du har erfarenhet av barn som drabbats av sorg genom ditt arbete.
 - Kan du berätta mer om dina erfarenheter?
 - Upplevde du att du fick vara ett stöd för föräldrarna i sorgen och inte bara för barnet?
 - De andra barnen i gruppen hur reagerade de, hur tog ni hand om dem?
 - Hur reagerade personalen?
- Hur skulle du vilja beskriva din kompetens i möte med barn i sorg?
 - Har du fått någon utbildning om barns sorg genom ditt arbete?
 - Har du privata erfarenheter?
 - Har ni någon handlingsplan/krispärm på din arbetsplats
 - Har du varit delaktig i dess utformning?
 - Har ni på förskolan möjlighet att koppla in professionell hjälp? (psykolog, präst)
 - I så fall vilka?
- Har det varit aktuellt att ta upp existentiella- eller värdegrundsfrågor i din barngrupp den senaste tiden?
 - Händer det att du samtalar med barn om döden/sorg även när det inte har hänt något? (Böcker, döda djur, påsk, allhelgona)
- Berätta vad du anser att din roll som förskollärare är, när ett barn drabbas av sorg? (Hur kan du som förskollärare hjälpa ett barn genom sitt sorgearbete?)
 - Vilka arbetsmetoder kan man ha till hjälp? (lek, skapande, litteratur, drama etc.)
- Tycker du att du besitter tillräcklig kompetens när det gäller att hantera en krissituation?
 - Om nej, vad skulle du vilja ha mer av?
- Är det något mer du vill säga om detta ämne?

Till berörda intervjupersoner

Vi är två barnskötare som läser till "lärare för förskolan" vid Växjö Universitet. Det är nu dags för oss att skriva vårt examensarbete som handlar om barn och sorg.

Orsaken till att vi vill skriva om detta ämne är att vi i vårt arbete har mött barn i sorg och känt osäkerhet i hur vi bör bemöta dem. Vi anser att det är viktigt att vara förberedd och ha kunskap om detta.

Intervjun med er kommer att vara konfidentiell, d.v.s. det är bara vi som intervjuar som vet vem vi har intervjuat. I rapporten kommer intervjuade personer omnämnas med fingerade namn. Det vi pratar om spelas in på band, skrivs ut i efterhand och raderas när vårt arbete är färdigt. Ni kommer att få ta del av vår rapport när den är färdigskriven under hösten 2007.

Vår förhoppning är att vårt arbete inte bara kommer ge oss värdefull kunskap utan också att ni i ert arbetslag och pedagoger i allmänhet kan få tillfälle att reflektera över och kanske få ökad kunskap i vårt viktiga arbete i att möta barn i sorg.

Vi tackar för er medverkan!

Annica Pettersson & Cecilia Rudberg